

Анастасия Н. Петрова

ЗА ЕДНА БЪЛГАРО-ГРЪЦКА ЛЕКСИКАЛНА УСПОРЕДИЦА

Многобройните опити за моделиране на процеса на езиково взаимодействие на фона на общия езиков развой налагат в лингвистиката идеята за съществуване на вътрешноезиков и междуезиков аспект на проявлението му¹. Често аспектите на езиково взаимодействие по отношение на отделния езиков факт реализират сложно преплитане и взаимообвързаност във времето. Изследването на този процес има своя специфика в зависимост от плана, в който протича. Докато на повърхността на езика и най-малката промяна е бързо уловима, в семантичната структура иновацията идва незабележимо, постепенно и анализът на езиковия факт е свързан с много затруднения за лингвиста.

Една от българо-гръцките лексикални успоредици, установили се след допълване на вътрешноезикови тенденции с междуезиково взаимодействие, е между българския глагол *годинясвам* и гръцкия *χρονίζω*, постигнавши тъждество в две от значенията си:

'навършвам една година от рождението си'

'закъснявам много, бавя се някъде'

Думата *годинясвам* за първи път е регистрирана в речниците на Н. Геров и А. Дювернуа: *годинясвам, годинясувам* 'навършвам една година', 'преживявам една година' (НГ 230); *годиняшж* 'навършвам една година': "Нашите вестници от немарението ни всичките умряха като недоносечи, кой на 2 — 3 месеца, кой едва годинисал, кой недочакал до третата си година" (АД 376).

Причина за отсъствието на думата в по-ранни паметници би могъл да бъде нейният разговорен характер. Но прозрачната словообразователна структура е свидетелство за по-късна поява в българския език. В *годиняс/в/ам* ясно се откроява словообразователна основа *годин-*, мотивирана от *година* 'време, през което Земята прави пълно завъртане около Слънцето'. Това значение на *година* е по-ново и е резултат от семантичния развой на думата, която в старобългарския период е означавала още 'час' и 'време' (ЭССЯ 187).

Суфикс *-с/в/ам* е добре познато в българския език словообразователно средство. В резултат от многовековното българо-гръцко езиково взаимодействие в лексикалната система са навлезли много глаголи със сигматична основа. Л.

Милетич² отбелязва, че суфикс *-с/в/ам* се поставя не само при заетите от гръцки език глаголи, но и при всички заемки от турски, дори при български глаголи. От задълбочения анализ на този процес в трудовете на К. Мирчев, А. Мазон, И. Скорчев и А. Милев³ се получава пълна картина на механизма на заемане. Проницаемостта на лексикалната система е обяснима с факта, че аористните форми са с голяма честота на употреба при битово общуване, “схематизирани и като че стереотипни”, защото това е “формата на чиста констатация”, а когато се употребяват като конюнктив, с тях се изразява воля за действие и постигане на нещо⁴. “Като вземем предвид, че повечето от тях са разпространени повсяде и че от всеки такъв глагол освен глаголни форми, причастия и прилагателни, се правят и отглаголни съществителни, ние ще разберем с каква жива струя ручи тоя суфикс в нашия език⁵. Подобно широко разпространение се наблюдава още в албански и арумънски⁶.

След заемането на значително количество гръцки глаголни форми в аорист, в българския език постепенно суфиксен елемент *-с-* започва да се откъсва от гръцката основа (твърде ранен процес, защото първите му следи са още в старобългарския език⁷) и започва да се възприема от българското езиково съзнание като домашно словообразователно средство. Елемент *-с-* се комбинира с различни предхождащи го гласни — *е, и, а, о*, но най-голяма група образуват глаголите на *ас/-'ас*.

В другите славянски езици отсъствуват успоредни на *годинаясвам* десубстантивни глаголни образувания със значение ‘навършвам една година’, но явно идеята не е чужда на славянския езиков материал, както говорят следните факти: рус. *годовалый* ‘който е навършил една година’, *годовик*, *годовник* ‘едногодишно животно’ (ВД 364)

срхр. *годињаѡк* ‘човек, който е навършил една година’ (РСХКНІ 418)

пол. *goczne* (*dziecko, ciele*) ‘който е навършил една година (за дете или животно) (БРПС 200), *goczniak* ‘едногодишно животно’ (БРПС 200).

Тези имена съответствуват на образуваното в български език съществително *годинак* (*годиняк, годиначе, годиняче*) ‘дете или животно, обикновено домашно, на една година’ (РСБКЕ 190).

Със значението ‘навършвам една година от рождението си’ *годинаяс/в/ам* точно се покрива с нгр. $\chi\rho\nu\acute{\iota}\alpha\zeta\omega$. Словообразователната структура на думите е напълно еднаква: *год-ин-яса/м/* — $\chi\rho\nu\nu\text{-}\iota\alpha\sigma/\alpha/$. И двете са засвидетелствувани сравнително късно — в период, в който билингвизмът в битовата сфера отдавна е факт на Балканите. Според Ю. Жлуктенко⁸ на по-късен етап на билингвизъм, когато вторият език е добре усвоен и става привично средство за общуване, се появява неосъзнат стремеж за установяване на еднозначни съответствия между лексикалните елементи в двете лингвистични множества. Доброто овладяване е свързано с вникване в словообразователните механизми и лексико-семантичните отношения между думите, при което става възможно билингвистичното

съзнание да потърси паралел между единиците от родния и чуждия език и да осъществи интерференция. Калкирането е обичайно средство за обогатяване на езика с “чужд езиков имот”⁹, без да се нарушава неговата собствена индивидуалност. Като се има предвид това, на основата на посочения славянски материал, както и на отсъствието на $\chi\rho\nu\acute{\alpha}\zeta\omega$ или друга дума с това значение в старогръцки език (което би доказало гръцкия произход на думата), може да се изгради хипотеза за славянски модел на гръцкия глагол $\chi\rho\nu\acute{\alpha}\zeta\omega$ ‘навършвам една година’. Не може да не се отбележи обаче, че оскъдните факти не изключват напълно възможността за самостоятелно възникване в двата езика.

Вторият компонент от семантичната структура на **годинясвам** е значението ‘закъснявам, бавя се много някъде’. Анализът на гръцкия материал в диахрония дава основание да се допусне, че разширяването на семантиката на **годинясвам** е в тясна зависимост от процеса, протекъл между гръцките глаголи $\chi\rho\nu\acute{\alpha}\zeta\omega$ и $\chi\rho\nu\acute{\iota}\zeta\omega$. В старогръцки език $\chi\rho\nu\acute{\iota}\zeta\omega$ означава: ‘задържам се, пребивавам дълго някъде’; ‘забавям се, къснявам, бавя, влача’; ‘оставам, съхранявам се’; ‘продължавам’; ‘пораствам с течение на време’ (ДГРС 1786). В новогръцки глаголет е преосмислен и влиянието за това развитие в нова посока идва от страна на $\chi\rho\nu\acute{\alpha}\zeta\omega$ ‘навършвам една година’. Между етимологически свързаните $\chi\rho\nu\acute{\iota}\zeta\omega$ и $\chi\rho\nu\acute{\alpha}\zeta\omega$ / $\chi\rho\nu\acute{\iota}\zeta\omega$ < $\chi\rho\nu\acute{\iota}\zeta\omega$ < $\chi\rho\nu\acute{\iota}\zeta\omega$ < $\chi\rho\nu\acute{\iota}\zeta\omega$ < $\chi\rho\nu\acute{\iota}\zeta\omega$ протича взаимодействие, в резултат на което $\chi\rho\nu\acute{\iota}\zeta\omega$ търпи следната промяна: 1. Поемане на значението ‘навършвам една година от рождението си’ от $\chi\rho\nu\acute{\alpha}\zeta\omega$; 2. Прегрупиране на елементите в семантичната структура: заетото значение става първо, а собственото значение ‘закъснявам, бавя се много някъде’ остава второ в семантиката на думата. По този начин семантичната структура на думата добива вид, тъждествен на структурата на **годинясвам**: 1. ‘навършвам една година’, 2. ‘закъснявам, бавя се много някъде’ (вж. ЕЛ 855).

Предварителната междуезикова идентификация (установеното в двата езика значение ‘навършвам една година’) би могла да предизвика установилите вече паралел помежду си глаголи $\chi\rho\nu\acute{\iota}\zeta\omega$ и **годинясвам** да продължат в посока на по-голямо сближение. Възможно е под формата на семантична интерференция **годинясвам** да е разширил обема си със значение ‘закъснявам, бавя се много някъде’. Значенията, които носи в съвременния български език, са: ‘навършвам една година’, ‘преживявам една година някъде’, ‘закъснявам, бавя се много някъде’ (РБЕ 263) — вж. още производните на глагола: **годинясване** ‘навършване на една година’, ‘закъсняване, забавяне дълго време’; **годинясал** ‘който е навършил една година’, ‘който е къснял много’. Ако допуснем обаче заемане на значението ‘закъснявам, бавя се’ от гръцки език, не може да не отбележим, че то има своята предпоставка на българска почва. В някои случаи в българския език гръцкият аористен суфикс носи увеличително значение с пейоративен оттенък, напр. **мирясам**, **грабясам** ‘извършвам в голяма степен посоченото действие’¹⁰. Тази допълнителна семантична натовареност на суфикс -яс/в/- би

била благоприятстващ фактор в процеса на възприемане на новото значение в лексикалната ни система. Но не може да се изключи и възможността за самостоятелно и независимо развитие в български език. Известно е, че в старобългарски година се е използвала паралелно с три значения — 'време', 'година', 'час', преди значението 'година' да се утвърди в книжовния език. В този смисъл основателно е допускането **годинясвам** да е възникнал в по-стар период (независимо от липса на писмено фиксирани форми) от година 'време' и да е носел значение 'прекарвам неопределено дълго време някъде, живея'. Като подкрепа на подобна идея може да се приведе по-старата руска форма **годовати** с второ значение 'прекарвам времето си, живея' (СРЯ 58), както и срхр. **годиньасати** 'преживявам, живея' (РСХКНІ 418). На основата на това значение **годинясвам** лесно би развил значение 'застоявам се, бавя се много' с пейоративна отсянка. Подобен процес се наблюдава при еднотипния десубстантивен глагол **векувам** 'живея, съществувам много дълго време' (рус. **вековать** 'прекарвам вечно някъде', 'преживявам живота си', 'намирам се вечно в едно положение', **векованье** 'пребиваване', 'живот', 'прекарване в едно положение или състояние, на едно място'; срхр. **векѡвати** 'прекарвам векове, трая вечно', 'вечно се намирам някъде', 'преживявам живота си, живея'). Езиковото съзнание следва една лесно обяснима тенденция — колкото по-голям е периодът от време, толкова по-слаба е необходимостта, която то чувства, от конкретизация на продължителността му. Важно е, че действието, за което се говори, трае дълго (в случая с **векувам** повече от един човешки живот — да изтече век, означава да премине целият ти живот). Това обяснява развитието на значение 'живея' у глагола **векувам**, в което границите на периода, означен от мотивиращото име, са заличени. На основата на факта, че **годинясвам** и **векувам** са свързани с изразяването на идеята за преживяване на дълъг период от време, в разговорната реч **векувам** би могъл да се срещне като синоним на **годинясвам** в значение 'закъснявам, бавя се много някъде', напр. "Няма да векувам там, я!"

Като резултат от историческия развой съдържателният план на **годинясвам** се е оформил като една микросистема, отличаваща се с взаимобвързаност и взаимообусловеност на съставлящите я елементи. Между отделните значения в цялостната семантика на думата съществува неоспорима връзка — всяко ново значение образува смислова верига с предходното. От друга страна, процесите, извършващи се в този глагол, не остават изолирани и обособени от развитието на останалите елементи в лексикалната система. Те са подчинени на идеята за органично вплитане в нейното лексико-семантично пространство. Словообразователният модел, както и функционирането в едно семантично поле, е свързал **годинясвам** с група глаголи, образувани от име, назоваващо период от време. (Вграждането на глагол със суфиксен елемент -с- в подобна група е факт, познат и в сърбо-хърватския език. Глаголът **годиньасати** св. в. изгражда видова опозиция с **годиньовати** нсв. в. и носи значенията: 'преживявам една година някъде', 'живея',

'закъснявам, бавя се някъде' (РСХК НІ 418). Парадигмата с общо значение 'прекарвам времето, посочено от мотивиращото име' е изградена от глаголи, еднотипно образувани: с формант *-ува*. Според С. Младенов¹¹ новобългарското *-ува* е резултат от контаминация на *-ова-* (от югоизточните говори) и *-уе-* (от северозападните говори). Със словообразователната си структура и семантика *годинувам* е типичен представител на тази парадигма.

денувам 'прекарвам деня'

нощувам 'прекарвам нощта'

пладнувам 'прекарвам пладне'

зимувам 'прекарвам зимата'

летувам 'прекарвам лятото'

годинувам 'прекарвам годината', 'прекарвам времето, живея'

векувам 'живея, съществувам дълго време'

Типологическите изследвания на славянските езици¹² доказват, че тази глаголна група е представена още в руски, белоруски, украински, полски, чешки, словенски, сърбо-хърватски, горнолужишки, долнолужишки: рус. *зимовать, ночевать, зоревать, вековать*; укр. *зимувати, літувати, веснувати, ночувати, днювати, ранкувати, зорювати, вікувати*; бр. *начеваць, дняваць, зараваць, зімаваць, векаваць*; пол. *posować, dniować, zimować, latować, wiosnować, wiekować*; чеш. *pocovat, zimovat*; слов. *pocovati, zimovati, letovati*; глуж. *posować, zymować*; длуж. *posować*; срхр. *данѡвати, зимѡвати, летѡвати, векѡвати*; словен. *počevati, zimovati, letovati*. Словообразователният тип е унаследен от праславянски език (вж. п.с. *dъnevati, nokt'evati* (ЭССЯ 212), струс. *дъньствоваѣти, ночьствоваѣти* (ИС 771) 'прекарвам, преживявам деня (нощта)'. Останал е слабо продуктивен заради количествената ограниченост на мотивиращите съществителни имена. Моделът е познат и в старогръцки — вж. стгр. $\eta\mu\rho\rho\epsilon\upsilon\omega$, $\nu\upsilon\kappa\tau\epsilon\upsilon\omega$, $\vartheta\epsilon\rho\acute{\iota}\zeta\omega$, нгр. $\xi\epsilon\kappa\alpha\lambda\omicron\kappa\alpha\iota\rho\acute{\iota}\alpha\zeta\omega$, $\mu\alpha\rho\alpha\vartheta\epsilon\rho\acute{\iota}\zeta\omega$, $\xi\epsilon\chi\epsilon\iota\mu\omega\nu\acute{\iota}\alpha\zeta\omega$, $\delta\iota\alpha\chi\epsilon\iota\mu\acute{\alpha}\zeta\omega$ и др. Очевидно разпространението на посочената парадигма очертава широка зона. Наличието на тъждествена езикова особеност в славянски езици е обяснимо с родството им. Що се отнася до установяване на успоредици в български и гръцки, благоприятстващ фактор за това е териториалната близост и присъствието им в ареал с билингвизъм. Известно е, че битовият билингвизъм става предпоставка както за пораждање на иновации, водещи към конвергенция, така и за запазване на по-стари факти от езиците, които бележат сходство. Вероятно явлението е пример за съхраняване на стар словообразователен модел под знака на общата тенденция за сближаване на езиковите структури.

Подчертаната семантична близост обяснява извършилото се унифициране между *годинясвам* и *годинувам*. В съвременния български език *годинувам* се използва във всички значения на *годинясвам* с изключение на 'навършвам една година' *годинувам* 'престоявам, преживявам една година някъде', 'застоявам се, бавя се много някъде' (РБЕ 263). Но по отношение на второто значение в

разговорната реч се предпочита **годинясвам** заради специфичната експресия. Изгражда се стройна система от взаимовръзки и в сферата на граматическата семантика — **годинувам**, **годинясвам** и съответстващият му **годинясам** оформят две видови опозиции: **годинясвам** нсв. в. — **годинясам** св. в., **годинувам** нсв. в. — **годинясам** св.в. По този начин е постигнато здраво срастване на **годинясвам** със съответното семантично поле и обогатяване на средствата и изразните възможности на езика.

Анализираните езикови факти са разнопосочни и подхранват и двете хипотези — за самостоятелен развой в семантиката на гръцките и българските думи и за междуезиково влияние. Развитието на гръцкия и българския език е така здраво и дълго преплитано, че границите на собствена развойна тенденция и външен чуждоезиков тласък са размити и неясни. В конкретния случай най-вероятно двата фактора взаимно да са се допълнили и да са обусловили промените в езиковата единица — явление, твърде често в балканския езиков съюз.

БЕЛЕЖКИ

¹ Т. Ильяшенко. Языковые контакты. М., 1970.

² Л. Милетич. Д-р Франц Миклошич и славянската филология. — В: СБНУ, V, С., 1891, с. 447.

³ К. Мирчев. Нещо за гръцките заемки в българския език. — Език и литература, 1947, №2, с. 25; А. Мазон. D'une formation verbale slave d'origine greco-turque. Melanges Vendryes; И. Скорчев. Гръцкият глагол в нашия народен говор. — Език и литература, 1947, № 2, с. 19; А. Милев. Един гръцки автор за гръцките елементи в български език. — Български език, 1958, №2, с. 195.

⁴ А. Мазон. Пос. съч., с. 273.

⁵ А. Матов. Гръцко-български студии. — В: СБНУ, IX, с. 24.

⁶ М. Филипова-Байрова. Гръцките заемки в съвременния български език. С., 1969, с. 45.

⁷ С. Младенов. История на българския език. С., 1979, с. 238.

⁸ Ю. Жлуктенко. Лингвистические аспекты двуязычия. К., 1974, с. 144.

⁹ И. Гълъбов. Старобългарският и латинският език през европейското средновековие (към проблематиката на наднационалните езици). Залцбург, 1974.

¹⁰ Граматика на съвременния български език. С., 1983, т. II.

¹¹ С. Младенов. Пос. съч., с. 238.

¹² Историческая типология славянских языков: К., 1986, с. 158.

ИЗПОЛЗУВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ

НГ — Н. Геров. Речник на българския език, Пловдив, 1897.

АД — А. Дювернуа. Словарь болгарскаго языка. 1888.

ЭССЯ — Этимологический словарь славянских языков. М., 1974.

СРЯ — Н. Бакихина, Г. Богатова, Г. Смолицкая, А. Шаламова, Э.

Шимчук. Словарь русского языка XI—XVII вв., 1977.

ΕΛ — Ελληνικό λεξικό (ορθογραφικό, ερμηνευτικό, ετυμολογικό, συνώνυμων, αντιθέτων κυρίων ονοματων. 1991.

РСБКЕ — Речник на съвременния български език, С., 1955.

БРПС — А. Миревич, И. Дулевич, И. Грек-Пабис, И. Марынак. Большой русско-польский словарь. Москва—Варшава, 1970.

ВД — В. Даль. Толковый словарь, М., 1880.

РСХКНИ — Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Београд, 1965.

ИС — И. Срезневский. Словарь древнерусского языка. М., 1989.

ДГРС — И. Дворецкий. Древногреческо-русский словарь. М., 1958.

РБЕ — Речник на българския език. С., 1977.